

YU ISSN 0350—185x
UDK 808

ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК САНУ

ЈУЖНОСЛОВЕНСКИ ФИЛОЛОГ

L

Уређивачки одбор:

*др Даринка Гортан-Премк, др Ирена Грицкат, др Милка Ивић,
др Павле Ивић, др Александар Младеновић,
др Мирослав Николић, др Асим Пецо, др Митар Пешикан,
др Живојин Станојчић, др Драго Ђупић, др Егон Фекете*

Главни уредник:

МИЛКА ИВИЋ

БЕОГРАД
1994

Милка Ивић
(Београд)

ПЛАВА БОЈА КАО ЛИНГВИСТИЧКИ ПРОБЛЕМ

Кад је о плавој боји реч, наука се суочава са два питања која су досада остајала без одговара: (1) због чега многи језици немају назив за 'плаво', а кад га у једном развојном периоду и стекну, лако га потом искључе из употребе и (2) како објаснити зачуђујући феномен да говорници представници српског језика за плаву капу и жућкасту косу кажу исто: *плава је?* На оба та питања аутор даје свој одговор, узимајући у обзир, с једне стране, културно-психолошке околности које су од вајкада у свету одређивале став људи према плавој боји, а с друге давнашње денотативно и конотативно значење израза *плав*, судбину коју су у српском језику доживели из прасловенског наслеђени изрази за 'плаво' и принципе по којима се у (стандардном) српском устројава микросистем лексичких јединица за разврставање људи по боји.

Захваљујући на првом месту извештајима антрополога, мисионара и разних других људи који су неким својим послом похађали различите земље света,¹ а затим, и нарочито, подацима изложеним у знаменитој студији Берлина и Кеја о основним називима боја, њиховој универзалности и еволуцији (Berlin/Kay 1969), наука је већ поодавно упозната са следећом чињеницом (мада још никако да јој изнађе довољно уверљиво објашњење): многи језици немају посебног назива за плаву боју (него истом речју именују 'плаво' и 'жуто'² или 'плаво' и 'зелено'³, понекад чак све три боје заједно)⁴, а ако га у једном

¹ „Anthropologists, missionaries, and travelers have noted that some languages lack a word for blue and pink“ — Lehrer 1974, 152.

² Жуто и плаво, црвено и зелено — то су својеврсни хроматски опозити које наша перцепција повезује као такве у одговарајуће парове. О нашем подсвесном нотирању те међусобне повезаности опозиционих парњака сведочи на свој начин *tritanopia* — болест која се манифестује у неразликовању жутог од плавог, односно зеленог од црвеног, тако да поједини научници, не без разлога, помишљају на то да би карактеристична ситуација у неким језицима на плану исказивања ових боја могла имати физиолошку подлогу — McNeill 1972, 30.

³ Зелено и плаво, упозоравају научници, лако се симултано перципирају, што, међутим, никад није случај са жутим и плавим; отуда је могуће рећи *зеленкасто плаво* или *плавичасти зелено*, а није **жућкасто плаво* или **плавичасти жуто* („... green and blue may be perceived simultaneously (in what we call *greenish-blues* or *bluish-greens*) ...“; „there is no such thing as a simultaneous perception of green and red, nor of blue and yellow. Perceptually, there are no yellowish-blues or bluish-yellows“ — Kay/McDaniel 1978, 620).

⁴ Оно прво карактеристично је, на пример, за аину, језик којим говори староседелачки народ Јапана истога имена (McNeill 1972, 30) и за поједине домородачке језике Аустралије, По-

периоду свога развоја и имају, лако га потом изгубе⁵, наставши му zgodnu замену било у некој речи из сопственог вокабулара⁶, било у одговарајућем термину туђега језика⁷. Берлин и Кеј (н. д.), који су покушали да утврде редослед по којем се устројавају називи боја, уочили су да 'плаво' стоји у том погледу на незавидној висини — припада му скромно пето место (уколико језик има само две посебне речи за боје, ради се увек о именовању, 'црног' и 'белог', а ако их је три, трећа реч обавезно „покрива“ собом 'црвено'; потом се издева име 'жутом' и 'зеленом', односно 'зеленом' и 'жутом' — ту редослед уме да варира, док именовање 'плавог' редовно долази у обзир тек пошто је све оно претходно „намирено“). Мада се касније показало да ова хипотеза о еволуцији „основних боја“, која 'плаво' (и неке друге хроматске вредности) рангира доста ниско, није баш у потпуности потврђена затеченим стањем (будући да има језика који одступају од изложеног правила⁸), ипак у огромном броју случајева ствари стоје управо онако како су их Берлин и Кеј описали; за 'плаво' се свакако не може рећи да оличава ону хроматску датост којој људи обично журе да изнађу посебно име.

Изгледа да је праиндоевропском посебан назив за плаву боју био ускраћен — наука није успела да се осведочи о његовом постојању (Herne 1954, 97), док се за прасловенски зна да су у њему постојала два придева, *sinī* i *modrŭ*, чији нам међусобни значењски однос није довољно јасан⁹, а који су потом у неким деловима словенског језичког света коришћени као лексичке ознаке за 'плаво'. Данас с тим придевским одредбама ствари стоје овако: неки језици једну или другу од

линезије и Америке (Hickerson 1971, 269), оно друго за келтску групу језика („Modern Welsh ... uses the word *glas* to refer to grass and other growing things, though *glas* otherwise translates English *blue*“ — Palmer 1977, 75—76; „Les Bretons et les Gallois n'ont qu'un seul mot, *glas*, qui recouvre les zones françaises du bleu et du vert, sans préjudice du gris“ — Martinet 1986, 257), док ово треће илуструје случај забележен као својствен „првобитном јапанском“ („the primitive Japanese“ — Kunihito 1970, 328); јапански аутори, наиме, напомињу како је јапански у заосталијим фазама свога развоја истом речју *awo* исказивао и плаво, и жуто, и зелено — Kunihito, н. м.).

⁵ Израз *caeruleus*, на пример, који је у класичном латинском служио именовању плаве боје, изгубно је ту називну функцију у данима позног латинитета — Kristol 1980, 138.

⁶ Пољски је, на пример, накнадно (у XVIII веку) дефинитивно увео (такође домаћи) придев *niebieski* у улогу лексичке ознаке плавог, а дотле се служио својом верзијом прасловенске речи *modrŭ* (која је до данас сачувана још само у неким устаљеним изразима, пре свега у синтагми *modre oczy*) — Herne 1954, 85.

⁷ Романски народи, које је позни латинитет оставио без посебног назива за плаво, преузели су за себе оно што је као одговарајуће лексичко решење постојало код Германа — израз *bleu* је француска адаптација германског *blao* (више о томе Marcu 1965, 287).

⁸ „Неопходимо све же признати, што в настоящее время существуют языки „синей“ (и иных) направленностей (финский, киргизский и проч.), что противоречит общепринятой концепции последовательного развития и возникновения слов-цветообозначений“ — Михайлова 1993, 27.

⁹ „Vielleicht ist *modrŭ* im Urslav. die allgemeine Bezeichnung gewesen, während *sinī* eine spezielle Nuance („blau hinter der Haut“) bezeichnet hat. Dies ist aber nicht zu beweisen“ — Herne 1954, 97 [поред је мој — М. И.].

њих уопште не употребљавају (израз *modrŭ*, на пример, није пустио никаквог корена у источнословенским језицима, док је чешки, рецимо, својим придевом *sinŭ* једно време исказивао само боју модрице, па га после потпуно искључио из употребе¹⁰), негде је једна, односно друга од тих одредби коначно усвојена као општи назив за 'плаво' (тако у бугарском *син*, а у чешком *modrŭ*) или бар за тамније 'плаво' (случај руског *синий*), док се треће решење, чију егземплификацију пружају факта стандарног српског језика, састоји у томе да лексичко-морфолошки продужеци облика *sinŭ* i *modrŭ* још увек, додуше, постоје, али у сасвим специфичној, маргинализованој употреби.

Да би се разумела целокупна српска ситуација у вези с исказивањем плаве боје (која, ваља нам одмах истаћи, привлачи посебну пажњу светске лингвистичке јавности), потребно је, пре свега, добро уочити чињеницу да су људи од вајкада имали интензиван психолошки однос према бојама — неке волели, од других зазирали, тако да је судбина назива боја била немиповно и њиме одређена.

Представнике давнашњих цивилизација јако је плашила тама, а радовала светлост; отуда су њихова расположења у принципу била позитивнија према светлијим него ли према тамнијим колористичким нијансама, чему су својеврсни сведоци не само метафоризоване употребе назива светлог и тамног колорита у разним језицима, па и словенским¹¹, већ и та околност да ниједна религија света не повезује с тамном бојом силе добра, него силе зла (Кришна, по учењима древне Индије, у инкарнацији божанске истине има тело које је светло плаво, али чим се оваплоти као обичан смртник склон греху, додељује му се тамно плава или црна боја¹²; по веровању хришћана, анђели зраче светлином, док таман колорит доликује демонским створовима; итд.).

Позитиван/негативан однос према одређеној боји јавља се, осим тога, и као непосредна последица позитивног/негативног расположења према оној појави којој је дата боја карактеристичан распознајни знак. Зна се, на пример, да су се антички Грци грозили тамно плавог — те карактеристичне боје оних одвратних мува које слећу на стрвине; свом митском демону Еуриномосу, за кога су веровали да прождире тела умрлих, приписивали су тај мрски им загасито плави колорит (Dürbeck 1977, 241, нап. 553). Ни они, а ни многи други стари народи, нису волели плавичасту боју мора, реке, вира или језера не зато што су је сматрали

¹⁰ Herne 1954, 83.

¹¹ Констатирујући да „роль противопоставления *белый* – *черный* и его вариантов *красный* – *черный* и *золотой* – *черный* особенно отчетливо обнаруживается при исследовании балтийских и других западных славян“, Иванов и Топоров показују о каквим се детерминативним спојевима ради: „*Белый* в связи с *день*, *красный* в связи с *солнце*, *весна*, *огонь*, *черный* в связи с *ночь*, *земля*, *море*, *смерть*, *преисподняя*, *вода* и т. д.“ — Иванов/Топоров 1965, 138.

¹² „Krichna est l'incarnation de la vérité divine, son corps est azuré, mais abaissé à la condition humaine, il s'est soumis aux tentations du mal et la symbolique indienne lui consacre également le bleu foncé et le noir.“ — Portal 1837 (1957), 96.

ружном, него због тога што су од дубоке воде јако зазирали; веровали су да у њој обитавају нечисте силе¹³.

Људе је, међутим, 'плаво' ипак највише плашило због уочаване везе која постоји између тог колорита и неких злих ствари које се с човеком догађају: кад се гадно удариш/кад те гадно ударе, искочи ти на кожи модрица; промрзли и тешко болесни поприме понекад сивкасто-плавичасту боју, мртваци такође...

Зато што је било на тако рђавом гласу, 'плаво' се, у заједницама које уважавају поделу на касте, увек додељивало, као распознајни знак, на ј и ж е м друштвеном слоју — земљорадницима и занатлијама (док је за војнике било резервисано 'црвено', а за жреце 'бело')¹⁴, а било је и таквих средина где се, поводом смртног случаја, није црна, већ плава боја истицала као обележје жалости¹⁵.

Ситуација у лексикону боја појединих језика недвосмислено потврђује то мистично приписивање злокобности одређеним појавама. У античком грчком, рецимо, постојале су, између осталог, и ове две детерминативне речи: γλαυκός и κῶενος. Семантизацију у смислу 'плавог' (прва светлог, друга тамног) оне су стекле тек накнадно; у почетку им је значење било сасвим другачије. Изразом γλαυκός упозоравано је, у Хомеровим временима, на фасцинантан, узнемиравајући утисак који остављају собом поједине појаве — на првом месту море, па блиставе очи богиње Атине и других митских божанстава, али и лав у тренутку кад га видимо спремног на убилачки скок ... (Dürbeck 1977, 171—176). Тек много позније γλαυκός почиње преузимати на себе означавање појма 'плавог', задржавајући при том по правилу и даље, бар кад је о боји воде реч, конотацију нечег узнемирујућег, злослутног¹⁶. Израз κῶενος је, с друге стране, првобитно функционисао као својеврсни синоним називу за 'црно'¹⁷ — изразу μέλας. По мишљењу појединих стручњака, његовом је значењу била својствена конотација нечег магијског, хтоничког (Dürbeck 1977, 240, нап. 535) — избор је на њега падао кад је требало именовати колористичку ситуацију тајанственог подземног света. Додуше, у Хомеровим данима, а и једно дуже време после тих дана, њиме се указивало и на тамноћу косе, обрва,

¹³ „Синиј цвет чаше всего связан с морем, а в нем обитает нечистая сила, он символизирует место обитания злых духов“ — Јб. Раденковић 1989, 138. Тај одбојни став према води разоткрива, између осталог, и то што су, у разним античким религијама, богови који су имали неке везе с водом представљани у најзлокобнијим колористичким верзијама: у црној или тамно плавој боји — Portal 1837 (1957), 95.

¹⁴ Тако је било не само у индуској, већ такође и у авестијској и келтској културној традицији — Гамкрелидзе/Иванов 1984, 788, нап. 5.

¹⁵ „La couleur bleue ... est tenue pour mortuaire dans une grande étendue du Levant, où l'on ne porte de deuil qu'en bleu“ — Portal 1837 (1957), 100. Исти аутор наводи и тај податак да Кинези плаву боју везују за мртве, а црвену за живе („En Chine, le bleu est la couleur affectée aux morts, le rouge désigne les vivants“ — и. д., 99).

¹⁶ „Dans les représentations scéniques de la Grèce, le vert glauque ou vert de mer était, dans de certaines circonstances, une couleur sinistre“ — Portal 1837 (1957), 133.

¹⁷ Међу разним потврдама о повезаности 'плавог' и 'црног' у људској (под)свести налази се и ова лексичко-морфолошка: данашњи енглески називи за те две боје — *blue* и *black* — постали су од истог (индоевропског) корена **bhel-* (Derrig 1978, 93, нап. 8).

трепавица и очију (Dürbeck 1977, 151). У даљим развојним периодима ова реч је уврштена у домаћи вокабулар боја са улогом лексичке ознаке за 'тамно плав'¹⁸. Тако се у крајњем исходу искристалисала управо онаква ситуација какву затичемо данас у стандардном руском: не постоји само једна основна реч за 'плаво' већ две; једна од њих именује светлу нијансу ове боје (у грчком γλαυκός, у руском *голубой*), а друга тамну (у грчком κυανέος, у руском *синий*).

На основу података који потичу из историјске фазе развоја словенских језика¹⁹, може се закључити да је од двеју прасловенских речи за исказивање 'плавог' — *sinī* и *modrū* — она прва првобитно, бар у неким деловима словенског језичког света, била кадра да покрије својим значењским потенцијалом управо оно што је било исказиво грчким изразима κυανέος и γλαυκός у оним далеким временима кад им још није припадала улога лексичке ознаке за 'плаво': информацију, с једне стране, о злослутној тамноћи, а с друге о узнемиравајућој светлини. И за једно и за друго обилна сведочанства пружају, пре свега, староруски писани споменици.

У тим се споменицима, од најстаријих времена²⁰, *синий* јавља као својеврстан синоним за *черный*, и то у оба смисла — било да је посредни именоване колористичке ситуације 'црн' (уп. *синя яко сажа* 'црна као чађ'²¹, *Ефиопы сини* 'црни Етиопљани'²²), било да је у жижи пажње

¹⁸ Дубоко иза Хомерових времена, када се већ одавно речју κυανέος није више исказивао податак 'таман' него '(тамно) плав', опстојао је још увек у поетским текстовима, по традицији, израз κυανόχοιτις са првобитним значењем 'црнокош', који је свакако морао чудити неупућене, наглашава Дирбек: како се за некога може казати да је „модрокос“?! (Dürbeck 1977, 222, нап. 349).

¹⁹ У стручној је литератури, у разним приликама, констатовано да је тешко докучити какво је било значење придева *sinī* у периоду раног прасловенског заједништва „Die ursprüngliche Bed. von *sinī* bleibt jedenfalls recht dunkel“ — Nerne 1954, 83; „Цветообозначение *синий* (общеслав. **sinjъ* суффикс -i-) восходит к индоевропейскому периоду. Очень трудно определить первоначальное его значение, возможно это было „сияющий, блестящий“ — Суровцова 1970, 153; итд.).

²⁰ „В памятниках XI-XII вв. мы находим примеры где *синий* значит 'темный' и даже 'черный'“ — Бахилина 1975, 179.

²¹ Пример је преузет из једног светацког житија („Dans une vie de saint on trouve l'expression *синя* *яко сажа* 'noire comme la suie'“ — Unbegaun 1963, 9). Тај пример наводи и П. Я. Черных (Черных 1956, 91) као илустрацију за то да је *синий* могао значити и 'црн', али при том успутно напомиње да се баш у том примеру ипак не може у потпуности искључити ни тумачење 'светлуцав' (*синий* „могло такође значити и „черный“: срв. „*синя* *яко сажа*“ (где, впрочем, саже возможно и значение „сверкающая“), но: „*ефиопы сини*“ (Пролог, XIV в)). Черных, наиме, полази од тога да је прасловенско образовање *sinī* било првобитно лексичка ознака за особину 'светлуцав' и да се у том својству дуго употребљавало у словенским језицима („Первоначальное значение 'сияющий', 'сверкающий' долго сохранялось в славянских языках...“ н. д., 90).

²² Осим примера *Ефиопы сини*, протумаченог као 'црни Етиопљани' („die schwarzen Äthioper“), Херне (н. д., 82) наводи још један (писан у Пскову 1473. године) у којем се прави разлика између црних људи и оних чија се боја коже исказује као *сиња*: „*И быша у ней люди черны, а иные сини, und sie (die Kaiserin) hatte bei sich schwarze Leute und andere, die blauschwarz (braunschwarz) waren*“ (н. м.). За науку би било драгоцено да има што прецизнији увид у све сачуване примере из староруског и других (словенских и несловенских) језика који сведоче о експлицитном лексичком разликовању боје људске коже по критерију 'изразито црна'/ 'тамна, али умерено' (о лингвистичком значају тог критерија више података наћи ће заинтересовани у раду Ивић 1993, посебно на стр. 6—8).

појам злослутног, злокобног, ђаволског (од придева *синий* постала је именица *синец* и употребљавана као назив како „нечастивог“, тако и припопутог представника афричког континента²³).

Примерима потеклим са српскохрватских говорних простора које, уз одговарајућа објашњења, наводе два репрезентативна речника — RJA и РМС (први под одредницом *sinj*, а други под *сини*) — потврђује се такође, сасвим недвосмислено, постојање синонимичног односа између лексичко-морфолошког продужетка прасловенског *sinī* и домаћег назива за 'црн', и то било да је посредни буквално или метафоризовано значење. Тако RJA, између осталог, скреће пажњу на чињеницу да се у Далмацији *сињом машићу* назива маст „с г л а, smolikava, којом се мажу brodi“, [поред је мој — М. И.] да један Гундулићев стих овако гласи: „ноћ приложи мrake s i њ е“, [поред је мој — М. И.] да се „у јужнијем крајевима“ (в. *Паљетковање* Луке Зора) говори „sinja udovica ili crna udovica“, док РМС бележи примере као *Како чула сиње гавранове, / Не били јој мили николико* (нар. песма из Вукове збирке), *Ха, сињу ли му душу — чекни само до сутра, па да видиш окршаја* (Светолик Ранковић), *Јао, кукавче сини, па ти си бос!* (Добрица Ћосић) и сл.

Са иста та два подручја словенског језичког света потичу и поуздани докази за то да су се и појаве врло светлог колорита, а при том по себи тајанствене, застрашујуће, такође детерминисале домаћом лексичко-морфолошком верзијом прасловенског придева *sinī*. Бахилина, на пример, напомиње како је у руском употреба речи *синий* у својству квалификатива м у њ е²⁴ „древне использование“, „наиболее ранний пример в Слово о полку Игореве: ...тrepещуть синии млнии“ (н. д., 187, нап. 92)²⁵. Што се српског језика тиче, у народној поезији која је на њему испевана *море* се такоређи и не помиње изван везе с атрибутом *сиње*²⁶ (уп. и Његошев стих: *Од Дунава до мора сињега* — РМС, s. v.

²³ „On n'oublia pas qu'en slavon l'Ethiopien et le diable étaient appelés tous les deux sinec“ — Unbegaun 1963, 9; „В памятниках древнерусских раннего периода часто употреблялся слово *синец*, которым обозначают беса, дьявола и пр., словом, лицо, причастное адским силам. Этим словом также называются темнокожие народы...“ — Бахилина 1975, 178; „Синец — достаточно древнее название беса...и в этом отражена старая семантика слова *синий* как цветообозначения не только синего, но и черного, вообще темного цвета. Прилагательное *синий* употреблялось переносно для обозначения того, что связано с темным, дьявольским миром“ — Черепанова 1983, 66.)

²⁴ У етимолошком речнику Цыганенко 1989 за облик *синии* у наведеном синтаксичком споју каже се да значи 'ослепительные', што је у крајњој линији тачно — интензивно плавичаста светлина о којој је реч има доиста заслепљујући ефекат, а тај се човека, у ствари, највише и доима.

²⁵ У староруским писаним споменицима, саопштава, осим тога, иста ауторка (н. д., 36), очи пијанаца се однекуд доследно описују као *сиње*, а у тексту *Слово о полку Игореве* чак је и вино додељена иста та квалификација: *Чрпахуть ми синее вино съ трудомъ смешено*. Бахилина (н. д., 177—178) се пита: шта ту дати придев у ствари исказује; можда означава особину 'мутан', 'лишен блеска'? Одговор би, највероватније, био негативан. *Синий*, наиме, овде, по свој прилици, служи ономе чему је и иначе намењен: указивању на чињеницу да појава која се њиме детерминисе носи у себи неку неизвесност, неку потенцијалну опасност, нешто узнемирујуће; злослутне су очи пијаног човека, а ни вино није нимало безазлен напиток...

сињи). И камену је исти тај придев такође прикладан атрибут: *Анђе-лијо, моја верна љубо, што си стала како камен сињи* (нар. песма из Вукове збирка — РМС, s. v. *сињи*), па чак и за *терет* (којем, за разлику од *камена*²⁷, никаква посебна колористичка квалификација не може бити примерена): *сињи терет* = „тежак терет“ (РЈА, s. v. *сињи*). У споју *сињи гром*²⁸, који РМС региструје под помињаном одредницом (... *пиштољ ... пуче као сињи гром* — Јанко Веселиновић), разматрани придев, очевидно, има такође метафоризовано значење: „заstraпујући, злокобан гром“.

У словенском језичком свету прасловенским придевом *sinī* именоване су и оне озлоглашене нијансе 'плавог' које нагрђују кожу претучених, повређених, тешко болесних и умрлих људи. Чешки, рецимо, који је само у ранијим фазама свога развоја употребљавао тај придев, исказивао је њиме, као што смо већ претходно споменули, управо боју м о д р и ц е, док је староруски протезао (и иначе веома разумењу) употребу свога облика *синий* на све случајеве болесног изгледа људске коже, укључујући ту широк распон колористичких нијанси — од 'побледлости' до 'поплавелости' („Так, с древнијих времен слово *синий* и его производные используются в описаниях внешности людей для обозначения синеватого оттенка кожи, лица озябшего или побледневшего человека, а также синего, темно-синего, серо-синего или багрово-синего цвета тела человека, избитого, пораненного, с синяками“ — Бахилина 1975, 175). Да се поплавелост коже могла исказивати и српским придевом *сињи* сведочи лексика очувана у појединим народним говорима — житељи села Криви Вир, на пример, речју *сињица* означавају модрицу на кожи заклане стоке, док је у селу Јабланица *сињац* име овчијој болести која се манифестује тиме што овци виме помодри и отпадне; у оба та места, уосталом, израз *сињ* још увек постоји у значењу 'тамноплав', 'модар'²⁹.

Данас се словенски језици, видели смо, разликују између себе и по томе што имају/немају домаћу лексичко-морфолошку верзију некадашње прасловенске речи *sinī* у служби назива за плаву боју. Они који такву реч са таквом службом немају (као српски, чешки или пољски) нису њу ни у једној фази свог историјског развоја искоришћавали у својству општег назива за плаву боју (Негне 1954, 83), него су њоме означавали искључиво неку од оних плавичастих нијанси које су

²⁶ Севернословенска ситуација у том погледу описана је у раду Поповић 1991.

²⁷ Поводом употребе придева *сињи* уз именице *камен*, *камена*, РМС напомиње да ту његово значење треба тумачити у смислу „који је боје пепела, сив“, што би се у начелу и могло прихватити као тачно објашњење да није оних других случајева, тј. његове појаве у споју с именицама типа *терет*, *гром* и сл., где се њиме, сасвим очигледно, исказује друго нешто, а не боја.

²⁸ Можда је и у српском, као у руском, придев о којем је реч првобитно означавао плавичасто светлוצање муње. Занимљив је податак да у Смоквицама на Корчули постоји израз *сињавина* којим се означава, како објашњава Скок у свом етимолошком речнику, (s. v. *сињ*), „фосфоресценција“.

²⁹ Захвалност за приложене податке дугујем мр Софији Ракић Милојковић, која их је забележила приликом својих дијалектолошких истраживања на терену параћинског Поморавља.

својеврсни весници зла, никако добра. У свом критичком осврту на Хернеову књигу, Џорџ Шевелов (Shevelov 1957, 181) је изнео (опрезно стилизовану)³⁰ претпоставку да је управо та околност што се *sinī* у пољском специјализовао за исказивање омражене нијансе 'плавог' ускратила том придеву могућност да временом буде усвојен од стране говорних представника тога језика као основно име за свако 'плаво'. Негативан однос према датој врсти боје пренео се, другим речима, и на њену лексичку ознаку. Осматрање одговарајућих српских прилика наводи на закључак да би овакво тумачење судбине придева *sinī* у пољском могло бити сасвим исправно³¹.

Потпуно је, наиме, јасно да је маргинализација употребе српских придева *сињи* и *модар* непосредна последица одбојности према ономе што та два придева означавају — реч *сињи* је врло рано постала одредба која појаве детерминише као злослутне, или злокобне, или злосрећне, док је реч *модар*³² дуго служила као основни назив за 'плаво' (у литерарним текстовима новијег времена она је још увек присутна са том функцијом — уп. *На њој је кратко цубе, повезана је модром шамијом* — Бора Станковић; *Павле се обрати једном ... у модрој пелерини* — Добрица Ћосић³³), али се онда, у знатнијем делу народних говора, почела специјализовати за исказивање боје убоја, промрзлина, болесничког и мртвачког сиво-плавичастог бледила, што је утицало на драстично сужавање њене употребе, а плаву боју која је лишена негативних конотација остављало без одговарајуће лексичке ознаке. Било је неминовно да потом у то „празно поље“ закорачи нека нова лексичка јединица кадра да оличи собом име сваког п л а в о г колорита. Науку ту збуњује, међутим, једно: зашто је тада избор пао на израз *плаве*?

Етимологију прасловенског облика **polъ*, у чије се „потомке“ убраја и српски придев *плав*, стручњаци су без тешкоћа разрешили: његов лексички темељ продужава собом исти онај индоевропски корен **pol-* од којег су образоване и одговарајуће одредбе неких других језика индоевропског порекла — старогрчки израз *πολιός*, латински *pallidus*, немачки *fahl* итд.³⁴ Пошто је тим одредбама заједничко својство њихова намењеност исказивању сасвим бледих, неизразитих хроматских датости

³⁰ „Is it ... an accident that *sinī* was crowded out of Polish, except in the „sombre“ or „gloom“ connotations, as applied to corpses, sores, bruises, etc., while Eastern Slavic, which possesses at least for a part of these connotations the adj. *bagrovij/bahrovij*, has fully preserved *sinī*?“.

³¹ Као што је у претходном излагању већ напоменуто, у пољском се, осим придева *sinī*, од најранијих времена употребљавао и придев *modry*, који је све до XVIII века искоришћаван као основна лексичка ознака за 'плав', а онда га је у тој служби заменио лексички облик *niebieski*. Испуштање пољског придева *modry* из употребе је посебна тема коју овом приликом не можемо начинати.

³² О томе како се прасловенско **modъ*, на почетку историјске епохе, у западним и јужним деловима словенског језичког света, затекло међу називима боја, не знамо ништа поуздано; етимологија, наиме, тог израза, упркос бројним покушајима расветљавања, остаје и надаље нејасна („Прасл. диал. (зап. и јуж.) **modъ* не имеет надежной этимологии“ — ЭССЯ, s. v. **modъ* (*ib*)).

³³ Ове примере наводи РСАНУ под одредницом *модар*.

³⁴ Више података дају радови Specht 1947, 187, Kluge/Mitzka 1967, s. v. *fahl*, Pokorny 1969, 804.

(у распону од беличасто жуте до плавичасто беличасте, односно беличасто сивкасте нијансе), природно је претпоставити да је и образовање **polvъ* служило као ознака таквог најблеђег, потпуно неизразитог колорита, за шта, уосталом, сигурну потврду дају значењске могућности које одликују његове непосредне лексичко-морфолошке продужетке у историјском времену. У раду Суровцова 1970, 150 констатује се, на пример, да је давнашња руска верзија прастарог **polvъ* означавала „цветовой оттенок 'срый, нечистый, желтоватый'“, док други стручни извори (између осталих Фасмер 1971, s. v. *половый*, *половой*, Machek 1957, s. v. *plavъ*, Brückner 1957, s. v. *plowъ*) извештавају да је не само његовим источнословенским, већ и западнотсловенским обличким верзијама било својствено значење избледелости, пожутелости. Сведочанства у истом смислу добијамо, уосталом, и са јужнотсловенског језичког подручја.

Одавно пажњу науке привлачи чињеница да се у тексту Зографског јеванђеља (издатом заслугом Ватрослава Јагића 1879. године у Берлину), налази (на стр. 141) и оваква реченица: **видите нивы ѣко плавы сѣтъ къ жатвѣ**. Шта се ту хтело рећи помињањем *плавих нива*?

Грчки преводни еквивалент за *плав* који затичемо на том месту у јеванђељима гласи *λευκός*. Имајући, очигледно, то у виду. Скок је у свом етимолошком речнику назначио да је „stcsl. *plavъ* ... *značilo* bijel, *λευκός*“.³⁵ Међутим, као што је познато, придев *λευκός* је под (1) означавео особину 'бити светао', а тек под (2) особину 'бити бео'.³⁶ Не долази у обзир нека дилема око тога да ли је у примеру о којем је реч *λευκός* било употребљено у значењу (1) или у значењу (2); интерпретација у смислу (2) се, по природи ствари, овде искључује. Њиве, напиме, чији су усеви дозрели до жетве нису више зелене као што су пре тога биле, а поготову нису, нити могу бити, беле, већ им је својствена боја сламе, тј. **и з р а з и т о с в е т а о** колорит, оличен у бледо жућкастој нијанси. До истог се закључка долази, уосталом, и пажљивијим разматрањем значења са којима су затечна одговарајућа придевска образовања од истог лексичког корена у другим индоевропским језицима. Применивши тај поступак, Václav Machek (Machek 1957, s. v. *plavъ*) нас обавештава да је, по свој прилици, и словенско *polvъ* служило као колористичка одредба, с једне стране вегетације, а с друге — људске коже, означавајући — кад су биљке у питању, ону **н а к н а д н о** (сазревањем), **с т е ч е н у с в е т л у б о ј у** сламе, а кад је о кожи реч, онај **њен** (опет накондно стечен, у исходу прележане болести или претрпљеног страха) изглед **б л е д и л а** који се, с разлогом, сматра „нездравим“.

Исказивање неуобичајеног бледила коже датим лексичким продужетком прасловенског **polvъ* — придевом *половой/половый* — било је посебно раширено на подручјима руских народних говора; тамо је забележена и честа употреба глагола *пополоветь*, који је непосредно изведен од тога придева, а значи 'побледети од страха' (Преображенский ЭСРЯ, s. v. *половой*). Не зачуђује отуда чињеница да су Кумане, народ по језику сродан

³⁵ И код Миклошича (Miklosich 1886) стоји: „*polvъ*‘: asl. *plavъ* *weiss*“.

³⁶ В. нпр. како се *λευκός* дефинише у речницима Menge 1903 и Majnarić/Gorski 1960.

Турцима, а пореклом из Азије, чија је очигледно упадљиво бледуњава кожа морала драстично одударати од руменкастог словенског и германског тена, Руси називали *Половцима*. Миклошич (н. м.), додуше, у свом осврту на *plavъ*, упозорава како је име *Половци* и њему сличне називе погрешно везивати за тај придев, који, у односу на људе, значи „блонд“, а Кумани то нису могли бити („Bei *plavъ* denkt man an die Kumanen, die r. *polovci*, č. *plavci*, magy. *polóc*, d. *die falben* heissen; wohl mit unrecht, da wir uns die Kumanen nicht als blond zu denken haben“). Иза ове констатације стоји Милошичева упознатост са ситуацијом која је типична за јужнословенски језички простор: *плавом* се назива светла коса жућкасте нијансе³⁷, односно особа са косом те боје и одговарајућим светлим очима³⁸. Међутим, ни на јужнословенском језичком терену није била потпуно искључена појава израза *плав* у значењу ’блед’; РЈА, међу примерима наведеним под том одредницом, бележи и овај: *Образ имаџе плав ...* (Дубровник, 1520. година), додајући уз њега објашњење да ту *плав* значи ’бlijed’. Уосталом, Кумане нису називали *Половцима/Плавцима* јужни, него источни и западни Словени, другим речима — представници управо оних делова словенског језичког света где је домаћа верзија прасловенског *polvъ*, према потпуно поузданим сведочанствима, служила као уобичајена лексичка ознака побледелости, пожутелости људске коже. Има, дакле, разлога за саглашавање с оним (старијим³⁹ и новијим⁴⁰) ауторима који не искључују постојање непосредне везе између значења ’блед’ и стонима *Половци/Plavci*⁴¹.

Како се у најранијим историјским временима српског народа придев *плавъ* употребљавао, које су све појаве могле бити њиме детерминисане по својству врло светлог, мада хроматски недовољно прецизно уобличеног колорита, а кад је потом, и под којим околности-

³⁷ За словеначко *plav* SSKJ под (1) даје овај податак: „ki je svetle barve z rumenkastim odtenkom: ugajal ji je fant s plavimi lasmi“.

³⁸ У бугарским народним говорима, по обавештењу датом у Мъжлекова 1990, *плав* се каже за човека који је „русокос и синеок“. О квалификовању човека српским изразом *плав* информисао рад Ивић 1993, посебно на стр. 10—14.

³⁹ „Половой ... блѣдный ...; пополовѣлый блѣдный ... Сюда же: половец, мн. половецы имя народа“ забележио је у своје време Преображенский (Преображенский ЭСРЯ).

⁴⁰ Györfy 1987, 525, на пример, о Куманима каже ово (његове информације се овде наводе у слободном преводу са мађарског): њихово име је у муслиманским, монголским и кинеским изворима „кипчак“, али највише народа звало их је речју „блед, жућкастоблед“ (јерменски: *χարեհ*, руски *половцы*, пољски и чешки: *plavci*, немачки *falben*, латински и латинизирани немачки *flavi, falones, phalangi, valani*); најзад, за њих треба узети арапски етноним *šāri* „жут, блонд, жућкастоблед“, који је забележио Marvāzi.

⁴¹ Међутим, ма колико изгледала логична претпоставка да су Кумани прозвани „бледуњавама“ због свог „нездоровог“, тј. жућкастог тена, који је очигледно, остављао упечатљив утисак на народе са друкчијом, „здравом“ бојом коже, ипак и ту морамо имати одређених резерви; кад је етимологија у питању, могућа су свакојака изненађења. Можда су Кумани импресионирали остали свет својом колористички униформном одевеношћу у бледо жуто? А можда је посредни нешто треће, нешто што нам није ни на крај памети ... Помислимо само, рецимо, како би потоње генерације стручњака лупале главу око тога да докуче због чега се у француском бајка назива „плавом причом“ (*conte bleu*) да није тајна на време решена: дуги низ депенија (XVII-XIX век) текстови са садржином каква данас спада у бајке публиковани су у књигама чије су корице биле плаве боје (Kikuchi/Lichtenberk 1983, 29—30).

ма, тај исти придев почео означавати и једну врло одређену хроматску датост — п л а в у боју, о томе немамо никаквих ближих обавештења. Даничићев РКСС колористичку одредбу *плав* уопште не региструје — таква се одредба није затекла у до нас доспелој лексичкој грађи из српских средњовековних писаних споменика. Поуздано, међутим, знамо да су већ у XV веку постојала придевска и именичка образовања од лексичког корена *плав-* којима је именована плава боја. Тако, на пример, у тексту из XV века познатом под називом Новаковићева Александрида⁴², наилазимо на следћу изјаву: *егда ли на плавет'но каменіе възираше, прибываше се плаветъ къ бѣломоу лицуу неге и небесни плавети образ неге подоб'ляше се*.⁴³ У другој верзији истог текста, тзв. Софијској илустрованој Александриди, која је такође настала у српској културно-језичкој средини петнаестог века⁴⁴, иста изјава овако гласи: *Егда ли на плаветное каменіе љрехъ прибываше се плавостъ камена ка беломъ лицѹ еѣ къ нбѣнеи плавости по'дбаше ѡбразъ еѣ*⁴⁵. Као што се разабера, оба текста сагласно потврђују коришћење придевског образовања *плаветан* у функцији лексичке ознаке 'плавог', док се размимоилажење међу њима огледа у неједнакој морфологизацији именичке изведенице: у једном тексту стоји *плавет*, а у другом *плавост*. Оно прво образовање послужило је као лексичко-морфолошко полазиште за извођење придева *плаветан*, док је обличко решење *плавост* изведено директно од речи *плав*, чиме се, у ствари, иако на посредан начин, ипак недвосмислено потврђује да је и та реч, такође већ у XV веку (а не тек у XVI, како констатује RJA), функционисала, уз лексичко-морфолошку варијанту *плаветан*, као назив за плаву боју. образовање *плаветан* се, иначе, не јавља само у Александриди, већ и у неким документима из XV века — Даничић, на пример, под том одредницом, наводи из њих две потврде за то⁴⁶. То образовање се задржало у улози својеврсног конкурента лексичко-морфолошком решењу *плав* и у потоњим вековима. Вук га је имао као актуелну лексичку јединицу у свом вокабулару — њиме (и његовим дериватом *плаветникаст*) служио се при објашњавању шта значе поје-

⁴² „Новаковићева Александрида, рукопис некадашње Народне библиотеке у Београду ... друге половине XV века, језик српскословенски“ [проред је мој — М. И.] — Маринковић/Јерковић 1985, IX.

⁴³ Новаковић 1878, 39.

⁴⁴ „Б. Цонев је констатовао да је Софијска илустрована Александрида настала у XV веку, што су потврдила и каснија истраживања. Судећи по језику којим је писан, овај споменик, његов основни текст, потиче из српској културно-језичкој средини“, Соф. ил. Ал. 1987, 33.

⁴⁵ Соф. ил. Ал. 1987, 45.

⁴⁶ Даничић, осим тога, уврштаје у РКСС и облик *плаван* будући да је Миклошић, објављујући тестамент Јелене, Сандаљеве удовице, а ћерке кнеза Лазара, у том морфолошком лику прочитао тамо забележну реч којом се исказује плава боја: *ТОДОРЪ МОНЕИ њнѹчице да се да појасаѡ на плавѹнои тканици* (MS, 415). Међутим, исту ту колористичку одредбу, у истом том тестаменту, Медо Пушић је прочитао друкчије — као облик *ПЛАВѹНОИ* (Спом. срп. II, 121), док Љуб. Стојановић (Пов. I, 395) објављује Јелсин тестамент с одредбом *ПЛАВѢТНОИ* на инкриминисаном месту. Изгледа логично претпоставити да само та последња обличка верзија аутентично оличава собом оно што је ту требало да стоји (а што је писарска рука, пуким случајем, нечитко исписала).

дине речи поменуте у српском рјечнику (*гледни* је, на пример, по Вуку „некакав п л а в е т а н гуштер“, а *мразовник* „цвијет ... п л а в е т н и - к а с т и ц рвенкаст“; проред је мој — М. И.).

Израз *небеска плавет/плавост* свакако је давнашњи. Природно је претпоставити: као што се, очигледно од најстаријих времена, за човека светле косе, светле коже и плавих очију говорило *плав је*, тако се *плавим* називали и светло, осунчано небо, а *небесном плавети/плавом* његова светлина као таква. Међутим, појам о тој светлини неизбежно је ослужен одређеном колористичком конотацијом: светло, осунчано небо по боји је увек плаво небо. Карактеристично је да су се не само израз *плав*, него и други њему слични изрази који су од самог почетка били семантички оспособљени за указивање на небеску светлину, у појединим срединама током времена преобратили у назив плаве боје — случај пољског дијалекатског *jasny* и чешког дијалекатског *světlý* (Zaręba 1950, 18; Shevelov 1957, 180).

У овом контексту разматрања посебну пажњу заслужује употреба турске речи *gök*. У стандардном турском том се речју именује и само небо као такво, и плава боја светле, небу примерене нијансе (в. ТРС и Т—1), а у народним говорима поврх тога још и својство светлине које краси људску кожу и косу („*gök*’himmelblau, grün, hell, bleich (in bezug auf Haut und Haar bei Menschen)“ — Рачева 1984, 752), док је *gökmen* народни назив за плаву особу („*gökmen* блондин(ка) с голубимима очима“ — ТРС; „*gökmen* ... blue-eyed; blond“ — Т—1). Испоставља се, дакле, да не само у српском, него и у турском језику она иста реч која небо одређује по боји као плаво бива такође коришћена и за то да појединца, на основу жућкасте нијансе његове косе и његових плавих или зеленкастих очију оквалификује као представника најсветлијег од постојећих колористичких типова људи⁴⁷. Разлика, међутим, између ова два балканска језика лежи у томе што је у српском, али не и у турском, та тако употребљавана реч временом себи присвојила улогу основног назива за плаву боју, не лишавајући се, додуше, при том ни свог вајкадашњег „права“ да, бар кад се о људском створу ради, она (а не придев *жуг* или који други за то специјализовани израз типа француског *blond*) буде и одговарајуће лексичко средство за исказивање светлог, жућкастог колорита косе (и длаке уопште).

Управо те две околности које описану српску ситуацију чине различитом од турске и доводе стручњаке у недоумицу, наводећи их да се суочавају са следећим питањима: (1) како се десило да реч која информацију 'по боји плав' није у себи садржавала као своје денотативно значење (већ есентуално, и то само у одређеним приликама, као конотативно) постанс у (стандардном) језику о с н о в н и назив за плаву боју и (2) како је, поставши то, та иста реч ипак опстала и даље у својој дотадашњој улози регуларног назива за жуту нијансу људске косе (и длаке уопште)? Док је на оно прво питање и било покушаја да

⁴⁷ Више о разликовању људи по боји в. Ивић 1993, посебно на стр. 9.

се знађе одговор, на друго није, мада у стручној литератури нису изостала експлицитна подсећања на несобјашњеност тог феномена („совмешение в одном слове столь несходных понятий является необъясненной особенностью“ — Мурьянов 1978, 104).

Они који су се бавили питањем преобраћања израза *плав* на јужнословенском језичком терену у назив за плаву боју помишљали су по правилу увек на исто — на непосредан утицај немачког језика (то што *blau* и *плав* доста слично звуче одиграло је ту, претпоставља се, пресудну улогу). Међутим, с разних страна изражавана су и (разложита!) неслагања с таквом хипотезом. РЈА, на пример, под одредницом *плав*, после констатације да се тај придев у значењу „модар“ јавља само „у нашем и словенском“ језику, наставља овако: „за овај други језик misli se da je to značenje uzeo iz нем. *blau*, за наш језик to se ne može misliti jer se značenju *modar* nalazi potvrda već iz XVI i XVII vijeka u писача, за које није прилике misliti da su ga uzeli iz нем. језика“, док Џорџ Шевелов, поводом Хернсове изјаве да би наша реч *плав* са значењем немачког *blau* могла бити позајмљеница из немачког („Ich gelange ... zu dem Schluss, dass *plāv*, „blau“, eine Entlehnung aus dem D. ist“ — Herne 1954, 90), примећује: у XIV веку немачки утицај на српско-хрватски језик је безначајан; изузетак представља рударска терминологија, али у њу израз *плав* не спада⁴⁸.

Херне је, међутим, у праву кад каже „die Frage nach sbkr. „blau“ zur einzelsprachlichen Geschichte des Skr. gehört“ (Herne 1954, 78); одиста, да бисмо судбину придева *плав* у српском језику правилно растумачили, морамо је сагледавати у контексту одређених збивања унутар домаћег вокабулара боја због тога што су том вокабулару последице тих збивања усмериле даљи развој.

Сасвим је јасно да се првобитна значењска садржина српске речи *плав* подвргавала рессмантизовању у оним говорним срединама у којима је, фактом маргинализовања употребе како придева *сињ*, тако и придева *модар*, фонд домаћих имена боја остао без општег назива за 'плаво'; *плав* се може наћи и дан-данас у свом првобитном значењу искључиво тамо где је, из неких разлога, изостало маргинализовање било једног, било другог од двају поменутих придева (жители села Штитарци код Књажевца, на пример, посебно они старији, чији је локални говор, због свог географског положаја, био изложен јаком бугарском језичком утицају, плаву боју називају *сињом*, док им реч *плав* исказује значење 'нежно жут', 'бело-жут' — Првуловић 1992). У почетку је информација о плавој боји бивала присутна у изражајном потенцијалу лексичког облика *плав* искључиво као окасионално, конотативно значење. Конотативно се значење, знамо, под за то повољним условима, лако временом преобраћа у денотативно. Управо то се у нашем случају и догодило:

⁴⁸ „Herne's attempt to deduce SC. *plav* 'blue' from German *blau* is unpersuasive. German influence in Serbo-Croatian of the 14th century is insignificant, except in a few terms of mining industry, of which *plav* is not one“ — Shevelov 1957, 187.

када је, у једном тренутку језичког развоја, место основног назива за 'плаво' унутар домаћег вокабулара боја остало упражњено, ништа није било нормалније него да реч *плав* на њега „ускочи“. Зашто бисмо силом настојали да сагледамо неке туђинске утицаје тамо где их никако није могло бити? Све је ту текло природним путем, онако како се и могло очекивати.

Пред нама сад стоји још само једно питање, наизглед баш тешко: зашто наши људи за капу жуте боје кажу да је *жута*, а за косу жуте боје да је *плава*? Уколико се пажња обрати на принципе који регулишу језичко разликовање људи по боји, до одговора се лако долази.

Показало се (в. Ивић 1993, посебно на стр. 11) да устројеност домаћег (стандардног) микросистема лексичких јединица у служби разликовања људи по боји почива на уважавању ових принципа: (1) обавезна је (ако не баш потпуна, а оно бар делимична) лексичка усклађеност између ознаке одређеног колористичког типа и назива боје косе која таквом типу одговара: *плав* човек — *плава* коса, *риђ* човек — *риђа* коса, *црн(омањаст)* човек — *црна* коса; (2) нормално је (али не и обавезно — изузетак је ту израз *црн*; о њему и његовом односу према изразу *црномањаст* в. Ивић 1993, на стр. 11—12) да боја по којој је назван одређени колористички тип човека буде именована друкчије него што се именује иначе кад је исказујемо као својство не бића, него ствари: *смеђа* особа, али *браон* (а не *смеђа*) капа, *риђа* особа, али *црвена* (а не *риђа*) капа *плава* особа, али *жута* (а не *плива*) капа, *црномањаста* особа, али *црна* (а не *црномањаста*) капа. Израз *плав*, који је затечен у историјском времену српског језика као лексичка ознака и светлог типа људи, и светле боје косе, задржан је у том својству унутар разматраног лексичког микросистема и у новијем развојном периоду (када је већ увелико тај израз био и основни назив *п л а в е* боје) управо зато што је он на ваљан начин егземплификовао собом примену како принципа (1), тако и принципа (2). Додуше, тиме што се није ослободио своје прастаре функције онда кад је постао основни назив за 'плаво', он нас је довео у положај да се, наизглед, свакодневно огрешујемо о логику — како се може рећи за *п л а в у* капу и *ж у т у* косу исто: *плава је?! Али — постоји ли уопште на свету иједан језик који би баш у свакој својој појединости остајао у најпотпунијем сагласју са захтевима логики? Одавно је славни Фердинанд де Сосир приметио: у језику није толико важно оно што се изговара колико оно што се под тим подразумева.*

Понашање израза *плав* у српском језику пружа науци изворна обавештења о неким појавама од изузетног теоријског интереса. Од свега што смо сазнали најважније је ово: показује се могућим да људи, чак и кад дође до с а с в и м д р а с т и ч н о г конфликта између принципа логичког расуђивања и организационог принципа делотворног унутар неког датог језичког микросистема, лако жртвују логику само зато да би делотворни језички принцип остао и даље „на снази“. То сазнање имаће свакако одговарајуће одјеке у општој лингвистици.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- Бахилина 1975: Н. Б. Бахилина, *История цветообозначений в русском языке*, Москва.
- Berlin/Kay 1969: Brent Berlin and Paul Kay, *Basic Color Terms: Their Universality and Evolution*, Berkeley and Los Angeles, University of California Press.
- Brückner 1957: Aleksander Brückner, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Warszawa.
- Вук, Српски рјечник: *Српски рјечник истумачен њемачкијем и латинскијем ријечима*. Скупно га и на свијет издао Вук Стеф. Караџић. Четврто, државно издање, Београд 1935.
- Гамкрелидзе/Иванов 1984: Т. В. Гамкрелидзе, Вяч. Вс. Иванов, *Индоевропейский язык и индоевропейцы*, Тбилиси.
- Даничић РКСС: Ђуро Даничић, *Рјечник из књижевних старина српских*, Дио други. Београд 1863.
- Dürbeck 1977: Helmut Dürbeck, *Zur Charakteristik der griechischen Farbenbezeichnungen*, Bonn.
- Derrig 1978: Sandra Derrig, Metaphor in the Color Lexicon, *Papers from the Parasession on the Lexicon*, Chicago Linguistic Society, April 14—15, 1978, Chicago Illinois, 85—96.
- Györfy György 1987: *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza III*, Budapest.
- ЭССЯ: *Этимологический словарь славянских языков. Праславянский лексический фонд*, под ред. О. Н. Трубачева, Академия наук СССР, Институт русского языка, Москва.
- Zaręba 1950: Alfred Zaręba, *Hazwy barw niebieskich w dialektach i historii języka polskiego, Język polski XXX*, Kraków, 11—31.
- Иванов/Топоров 1965: Вяч. Вс. Иванов, В. Н. Топоров, *Славянские языковые моделирующие семиотические системы. (Древний период)*, Институт славяноведения АН СССР, Москва.
- Kay/McDaniel 1978: Paul Kay and Chad K. McDaniel, The linguistic significance of the meaning of basic color terms, *Language* Vol. 54, No3, 610—646.
- Kikuchi/Lichtenberk 1983: Atsuko Kikuchi and Frantisek Lichtenberk, Semantic extension in the colour lexicon, *Studies in Language* Vol. 7, No 1, 25—64.
- Kluge/Mitzka 1967: Friedrich Kluge, *Etymologisches Wörterbuch der deutsche Sprache*. 20. Auflage, bearbeitet von Walter Mitzka, Berlin.
- Kristol 1980: Andres M. Kristol, Color systems in southern Italy: A case of regression, *Language* Vol. 56, No 1, 137—145.
- Kunihiro 1970: Tetsuya Kunihiro, A contrastive study of vocabulary, *Studies in General and Oriental Linguistics Presented to Shirô Hattori on the Occasion of His Sixtieth Birthday*, edited by Roman Jakobson and Shigeo Kamamoto, Tokyo.
- Lehrer 1974: Adrienne Lehrer, *Semantic fields and lexical structure* [= North-Holland Linguistic Series 11], Amsterdam-London.
- Majnarić/Gorski 1960: *Grčko-hrvatskosrpski rječnik*. Na osnovu Žepić-Krkluševe rječnika priredili Oton Gorski i Niko Majnarić, Zagreb.
- Маринковић/Јерковић 1985: Радмила Маринковић и Вера Јерковић, *Српска Александрида* св. II САНУ; Критичка издања српских писаца II, Београд.
- Marcu 1965: Rodica Marcu, Note privind vocabularul cromatic în limbile franceză, italiană și română, *Analele Universității București*, Seria științe sociale. Filologie anual XIV, 283—304.

Martinet 1986: André Martinet, *Des steppes aux océans. L'indo-Européen et les „Indo-Européens“*, Paris.

Machek 1957: Václav Machek, *Etymologický slovník jazyka českého a slovenského*, Praha.

Menge 1903: *Taschenwörterbuch der griechischen und deutschen Sprache*. Teil I. Griechisch-Deutsch. Zusammengestellt von Professor Dr. Hermann Menge, Berlin-Schöneberg.

Miklosich 1986: Franz Miklosich, *Etymologisches Wörterbuch der slavischen Sprachen*, Wien.

Михайлова 1993: Т. А. Михайлова, Происхождение и семантическое развитие группы слов с общим значением „красный“ в ирландском языке, *Принципы составления этимологических и исторических словарей языков разных семей*, Москва, 25—30.

McNeill 1972: N. B. McNeill, Colour and colour terminology, *Journal of Linguistics* Vol. 8, No 1, 21—33.

MS: *Monumenta serbica*. Editio Fr. Miklosich, Viennae 1858.

Мурьянов 1978: М. Ф. Мурьянов, К интерпретации старославянских цветообозначений, *Вопросы языкознания* No 5, 93—109.

Мъжлекова 1990: Мария Мъжлекова, *Речник на старобългарски думи в днешните български говори*, София.

Новаковић 1878: Стојан Новаковић, *Приповетка о Александру Великом у старој српској књижевности* [= Гласник српског ученог друштва књ. IX], Београд.

Palmer 1977: F. R. Palmer, *Semantics. A new outline*, Cambridge.

Пов.: Љуб. Стојановић, *Старе српске повеље и писма* књ. I [= Зборник за историју, језик и књижевност српског народа, књ. XIX, Српска краљевска академија], Београд — Сремски Карловци 1929.

Pokorny 1959: Julius Pokorny, *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*, Bern—München.

Поповић 1991: Мр Људмила Поповић, *Семантички потенцијал назива за боје у руском, украинском и српскохрватском језику*. Магистарска теза одбрањена 1991. године на Филолошком факултету у Београду.

Portal 1837 (1957): Frédéric Portal, *Des couleurs symboliques dans l'antiquité, le moyen-age et les temps modernes*, Paris 1837. Nouvelle édition 1957.

Првуловић 1992: Др Борислав Првуловић, Лексика боја у говору села Штитарца код Књажевца, *Зборник материјала са научног скупа „Говори призренско-тимочке зоне и суседних дијалеката“ који је одржан у Нишкој Бањи 17—20. јуна 1992. године*. Организатори Филозофски факултет Универзитета у Нишу и Институт за српски језик САНУ у Београду (у штампу).

Преображенский ЭСРЯ: А. Г. Преображенский, *Этимологический словарь русского языка*, Москва, 1958.

Раденковић 1989: Љубинко Раденковић, Символика цвета в славянских заговорах, *Славянский и балканский фольклор. Реконструкция древней славянской духовной культуры: источники и методы*. Отв. редактор Н. И. Толстой, Москва, 122—148.

Račeva 1984: M. Račeva, Zur semasiologisch-etymologischen Farbbezeichnung *zelenъ, *Zeitschrift für Slawistik*, Band 29, Heft 5, 1984, 748—783.

RJA: *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, izd. Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb.

РМС: *Речник српскохрватског књижевног језика*, изд. Матица српска, Нови Сад.

РСАНУ: *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, изд. Српска академија наука и уметности, Београд.

Skok, Etimologijski rječnik: Petar Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Zagreb 1973.

Соф. ил. Ал.: *Софијска илустрована Александрида*. Фототипско издање. Народна библиотека Србије и Народна библиотека „Кирил и Методиј“, Београд 1987.

Спом. срп. II: Медо Пуцић, *Споменици српски II*, Београд 1862.

SSKJ: *Slovar slovenskega knjižnega jezika*, izd. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana.

Суровцова 1970: М. А. Суровцова, Выражение цветовых значений в общеславянском языке, *Этимологические исследования по русскому языку*, выпуск VIII, изд. Московского университета, 136—155.

T—I: *Türkçe-İngilizce*, Redhouse sözlüğü, Istanbul 1986.

TPC: *Турецко-русский словарь*, АН СССР, Институт востоковедения, Москва 1977.

Unbegaun 1963: B. O. Unbegaun, Les anciens russes vus par eux-mêmes, *Annali: seziona slava VI*. Instituto Universitario Orientale, Napoli 1—16.

Фасмер 1971: Макс Фасмер, *Этимологический словарь русского языка*. Перевод с немецкого и дополнения О. Н. Трубачева, Москва.

Herne 1954, Gunnar Herne, *Die slavischen Farbenbenennungen. Eine semasiologisch-etymologische Untersuchung* [= Publication de l'Institut slave d'Upsal, 9/Uppsala.

Hickerson 1971: Nancy P. Hickerson, prikaz knjige Berlin/Kay 1969, *International Journal of American Linguistics*, Vol. XXXVII, No 4, 257—270.

Цыганенко 1989: Г. П. Цыганенко, *Этимологический словарь русского языка*, Киев.

Черепанова 1983: О. А. Черепанова, *Мифологическая лексика русского севера*, Ленинград.

Черных 1956: П. Я. Черных, *Очерк русской исторической лексикологии. Древнерусский период*, Москва.

Shevelov 1957: George Y. Shevelov, приказ књиге Herne 1954, *Word* Vol. 13, No 1, 179—188.

Specht 1947: Fr. Specht, *Der Ursprung der indogermanischen Deklination*, Göttingen.

Summary

Milka Ivić

THE BLUE COLOR AS A LINGUISTIC PROBLEM

There are two questions concerning the expression of the meaning 'blue' that remained so far unanswered in linguistics: (1) why many languages either do not have a special term for 'blue' or, when having such one, easily may lose it in the course of time and (2) how to explain the amazing fact that the speakers of Serbo-Croatian name the color of both the *blond* hair and the *blue* hat by means of the basic term for 'blue' — the word *plav*? The author answers both questions taking into consideration — in case (1) the role of folk psychology in determining people's attitude toward the blue color, and in case (2) the following three things: the former denotative

as well as connotative meaning of *plav*, the destiny of the old Common Slavic terms for 'blue' in Serbo-Croatian, and some relevant principles which underline the functioning of the (Standard) Serbian color term system.